

Атанас Чупоски

**ХРИСТИЈАНСКИТЕ СЛИКИ
И СИМБОЛИ И НАРАЦИЈАТА
ВО ФИЛМОВИТЕ НА
А. А. ТАРКОВСКИ**

*„Единствено уметноста може
да го спознае и да го дефинира
Апсолутното“*

Андреј Тарковски

Атанас Чупоски

ТАРКОВСКИ, УМЕТНОСТА И ДУХОВНОСТА

„Уметник без верба е како сликар што е слеп од раѓање”

Андреј Тарковски

„Една ноќ, во 1953 г., Тарковски лежел сам во ловечка колиба. Ветар, чкрипење на дрва, се подготвува невреме. Оеднаш, слуша јасен, тивок глас: „Излегувај одовде!”. Андреј не се помрднува, а гласот повторно се слуша: „Излегувај одовде!”. Истрчал од колибата од страв или од нему непозната причина. Во тој миг, под силниот налет на ветрот, огромно стебло паднало на колибата, точно на местото каде што пред малку лежел“.¹

Тарковски сакал сè што е таинствено и необјасниво. Уште од детството собирал разни приказни за претскажувања и пророштва, семејни и селски преданија од тајгата. И подоцна сериозно се интересирал за непознатата, таинствена страна на животот. Со текот на времето, тајната стана една од најважните компоненти на неговото творештво и воопшто нема да згрешиме ако го разбереме неговиот филмски опус како трагање по тајните на животот. „Уметникот е секогаш слуга на сопствената дарба и единствениот услов на неговата борба за правото на креација се наоѓа во неговата подготвеност да му служи на талентот и во верата во сопствената вокација, што подразбира одбивање на какви и да è компромиси. Меѓутоа, модерниот човек одбива да се жртвува себеси, тој е духовно импотентен, па затоа Убавото најчесто останува скриено за сите оние што не трагаат по Вистината“, вели Тарковски во својата книга *Обликување во времето*. За него верата во уметноста претставува субјективно искуство на себеспознанието и секогаш подразбира потенцијална духовност која е неопходна во уметноста исто онака како што претставува услов и за верата во Господ. Копнежот по идеалот е она што Тарковски им го припишува и на уметноста и на религијата: „Што и да

---

¹ Цит. според Marko Babac, *Snoliki film* (Beograd: Institut za film, 2004), 305.

изразува, дури и деструкција и ништожност, уметничката слика е олицетворение на надежта и е инспирирана од верата“.²

Тарковски, инспириран од новозаветната парабола за талантите, смета дека талентот не е само дар, туку уште повеќе обврска за уметникот. Имено, во *Новиот Завет*, на едно место Христос ги поучува своите ученици и преку параболата за талантите,³ раскажува за благородникот, кој кога заминувал на пат во далечна земја, на своите слуги им го оставил имотот, на едниот пет таланти, на другиот два, на третиот еден талант. Првиот слуга ги употребил талантите во работа и спечалил други пет таланти. Вториот слуга исто така спечалил два таланта, а само оној што зел еден талант го закопал в земја и не спечалил ништо. Кога се вратил господарот од пат, побарал од слугите да му поднесат сметка и ги пофалил двајцата слуги што ги умножиле талантите, а на третиот, мрзлив слуга, кој не спечалил ништо, му го одзел и тој талант што го имал и му го предал на вредниот слуга кој имал десет таланти. Инспириран од оваа парабола, во својот своевиден програмски манифест, веќе споменатото *Слово за Апокалипсата*, во кое Тарковски ја толкува последната книга од *Новиот Завет*, *Откровението на апостол Јован*, тој нагласува дека секој уметник треба да е свесен за долгот што го има кон својот талент, т.е., талант, за дарот даден од Бога: „Уметникот почна да се однесува кон талентот што му е даден како кон своја сопственост, што му даде право да смета дека талентот на ништо не го обврзува. Со ова се објаснува таа обездуховеност која владее во современата уметност. Уметноста се претвора или во некакви формалистички трагања или во стока за пазар. Не треба да ви објаснувам дека кинематографијата се наоѓа во самиот центар на ваквата состојба – всушност, како што е познато, таа се родила на крајот на минатиот век (се однесува на XIX век, з.м.) на панаѓурите со цел за чиста заработувачка“,⁴ нагласува Тарковски, разбирливо, најострата забелешка упатувајќи ја токму кон филмската уметност. Според него, преку филмската уметност, за првпат во историјата на уметностите и на културата воопшто, човекот пронашол начин да даде отпечаток на времето, т.е. да го репродуцира актуелното

² Исто, 315.

³ Мт 25, 14-30 и Лк 19, 12-27, *Новиот Завет* (Скопје: Библиско здружение на Република Македонија, 2006) 37-38 и 101-102.

⁴ Andrej Tarkovski, *Slovo o Apokalipsi* (1984). ‘Internet magazin P.U.L.S.E’. <http://pulse.sm-art.info/andrej-tarkovski-slovo-o-apokalipsi-1984/>.

време. Меѓутоа, Тарковски смета дека новиот естетички принцип, промовиран уште во филмовите на браќата Лимиер, многу брзо бил напуштен за сметка на профитот и забавата, па филмот тргнува во погрешна насока, претворајќи се во проста илустрација и своевиден перформанс. „Речиси сиот свет на литературата, театарот и историјата, се екранизира, филмува, што просто го претвори филмот во амалгам од принципите на преостанатите контингентни уметнички форми. Додека филмот, наспроти ова, е вистински способен да оперира со кој било факт втиснат во времето, со други зборови, филмската слика е опсервација на животните факти во времето... Развојот на филмската уметност треба да тече така што таа да се оддалечува од другите уметнички форми, станувајќи сè повеќе автономна. Нејзината врзаност за тие позајмени творечки принципи претставува пречка во реализацијата на нејзиниот специфичен, оригинален и незаменлив карактер“.⁵

Една негова изјава, дадена неколку месеци пред упокојувањето, јасно го изразува ставот на Тарковски во однос на религиозноста: „Ако сега, во ова наше време не се разбуди религиозното чувство, тоа значи крај“.⁶ Оваа куса изјава, како да го изразува ставот на Тарковски во однос на целта на неговата уметност – кај луѓето, гледачите, да го разбуди религиозното чувство. Но, Тарковски не би бил голем уметник ако експлицитно пропагира во својата уметност каква и да е идеја, па дури да се работи и за благородна идеја како што е религиозноста, т.е. вербата во Бога, поврзувањето на човекот со Бога (лат. religare - поврзува). Тарковски не е ничиј апологет. Неговите филмови се филмови за искушенијата, неверието и недостатокот од љубов и истовремено тоа се филмови за верата, надежта и љубовта, изразени во различни облици, но, во нив ретко се споменуваат Бог и религијата. Неговите филмови ја испитуваат душата на човекот и секогаш, колку и да изгледа трагичен нивниот крај, завршуваат со зрак на надеж, со враќање на нешто што изгледало засекогаш изгубено.

Тарковски е дециден дека целта на уметноста не е да го научи човекот како да живее, туку зошто живее. „Целта на уметноста не е да не научи како да живееме (Зарем не учи Леонардо со своите *Мадони* или Рубљов со својата *Троица*?).

⁵ Цит. според Кети Каранфилова, „Во потрага по апсолутната вистина (Андреј Тарковски: Обликување во времето, рефлексии за филмот, Лондон 1989)“, *Кинопис* 7 (1992), стр. 72-73, 75.

⁶ Boleslav Edelhajt, “Nema povratka – Razgovor sa Tarkovskim”, *Sineast* 73/74 (1987), стр. 88.

Уметноста никогаш не ги решавала проблемите, туку само ги поставувала. Уметноста го менува човекот, го прави подготвен за доживување на доброто, ја ослободува духовната енергија“⁷, нагласува Тарковски. На друго место додава: „Најголемите дела на уметноста егзистираат како дел од вистината, независно од нивните автори или консументи. Вистинскиот уметник секогаш ѝ служи на вечноста и тој треба да го препознае духовниот вакуум на своето време за во него да интервенира со специфични вредности“.⁸ За него е сосема јасно дека целта на уметноста, доколку не е трговски производ наменет за „потрошувачот“, е да го постави прашањето зошто живее човекот, која е смислата на неговото постоење? Тарковски уметноста ја одредува како медиум за пренесување на знаење, знаење што се изразува како своевиден шок и како своевидно прочистување. Тој ја одредува уметноста како симбол на космосот и за него таа е во врска со целосната духовна вистина која нам ни е скриена заради нашите секојдневни практични активности. Тарковски прави јасна дистинкција помеѓу научното и уметничкото поимање на светот, нагласувајќи дека за да почне некој да се занимава со одреден научен систем, претходно треба по пат на логично размислување да стигне до стадиум на разбирање, што бара посебно предзнаење, додека уметноста им се обраќа на сите, со надеж дека ќе остави трага, ќе стане перцептивна, ќе вознемири и ќе стане барана, ќе привлече луѓе - не преку лични аргументи туку со духовната енергија со која уметникот го исполнува своето дело. За Тарковски, единственото претходно знаење што го бара уметноста не е научното, туку духовното образование: „Ако уметноста во себе го носи хиероглифот на апсолутната вистина, тој секогаш ќе биде слика на светот кој се манифестира во делото еднаш засекогаш. Ако студеното, позитивистичко, научно спознавање на светот, е како искачување по бескрајни скали, неговиот уметнички контрапункт сугерира бесконечен систем на сфери, секоја од нив совршена и содржана во себе. Една може да надополнува или да ѝ противречи на друга, но во никој случај тие не може да се исклучат една со друга; напротив, тие се збогатуваат една со друга и се акумулираат за да формираат сеопфатна сфера која прераснува во бесконечност. Овие поетски

⁷ R. Lazić (прир.), *Andrej Tarkovski, Lekcije iz filmske režije* (Novi Sad: Prometej, 1992), 33.

⁸ Цит. според Каранфилова, „Во потрага...“, 75.

откровенија, секое од нив валидно и вечно, се доказ за човековата способност да препознае по чија слика и прилика е создаден и да го изрази ова препознавање“.⁹ За Тарковски, да се создава уметност е идентично со она да се живее, тој уметноста ја изедначува со животот. „Никого не можеш да го научиш да живее подобро, но можеш да го упатиш како да не живее лошо. Ова е прекрасно опишано во *Библијата*. Читај ја *Библијата*, таму е сета мудрост. А филмот – е тајна. Дури и за режисерот. Инаку не би било провокативно. Филмот е како животот, како љубовта. Ние не можеме да објасниме зошто живееме, зошто љубиме. Понекогаш може да објасниме зошто мразиме, но зошто, на пример, љубиме – тоа не го знаеме. А без тоа, без љубовта, би било невозможно да се живее. Љубовта во нас е испрограмирана одозгора, од Бога“.¹⁰

(Извадок од книгата на м-р Атанас Чупоски: „*Христијанските слики и симболи и нарацијата во филмовите на А. А. Тарковски*“, Кинотека на Македонија, Скопје, 2012)

---

⁹ Андреј Тарковски, „Уметноста – копнеж по идеалот“, *Кинопис* 7 (1992), стр. 78.

¹⁰ Цит. според Илинденка Петрушева, „Икона пред која бескрајно молчам – Андреј Тарковски – поет на надежта, верата и љубовта“, *Премин* 6 (2001), стр. 56.